

Einar Gerhardsen

LIV OG ARBEID

(Framhald)

2 Under flaggenes og fanenes tid i kamp og arbeid

EINAR GERHARDSSEN var så heldig at han ble medlem av arbeiderørsla i en kamptid. Tida etter 1905 ble kalt for den nye arbeidsdagen. Det var en rivende utvikling på mange områder da Norge ble et fritt land med et rent flagg. De politiske og faglige organisasjonene marsjerte framover i målbeviste og taktfaste skritt i de røde faners tegn. Det var sang og musikk i rekkene. Ildnende, inspirerende skrev dikterne våre dikt til sosialismens pris. Verdenskrigen kom og dermed fulgte kapitalismens kriser som endte med de russiske revolusjoner og nederlag for mange kronede hoder. Det ble anderledes på Europa-kartet, ja hele jorden med etter 1918. Einar ble medlem av Kristiania Arbeidersamfunn i 1917. Året etter heistes den røde fane over den daværende Samfunnsbygning. Gjennom 50 år har Einar vært medlem der. Han ble formann bare 24 år gammel, men det var langt fra Einars første tillitsverv. Han var allerede bevandret som formann, sekretær og styremedlem i et par foreninger. Fra arbeiderørslas frammarsj oppover til våre dager har studierarbeidet vært av overmåte stor betydning for alle de tillitsmenn som vi den dag i dag ser sitte der som vel-skolerte og kunnskapsrike menn. De er i likmed Einar takknemmelig for alt de lærte i livets skole.

ALLE var interessert i den russiske revolusjon og dens følger. Det var klart at Einar fulgte levende med i alt som skjedde og han hørte om hvorledes de hvite behandlet de røde i Finland ble han 100 pst. tilhenger av de røde. Ved et valg i 1916 fikk jo sosialistene 103 av 200 representanter i den finske rigsdag. Her fikk arbeiderørsla en streng og hård advarsel: Den parlamentariske vei en ble ikke respektert av de reaksjonære. Den zaristiske generalen Mannerheim slo ned arbeiderne ved hjelp av tyske tropper. Inn på 100.000 ble henrettet eller fengslet. Og mange kom seg ut av det borgerkrigsherjede landet. Lenin, Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht ble tidvis helter for arbeiderungdommene.

EINAR måtte avtjene sin verneplikt. Han var sosialist og likte det ikke. Alikevel var han heldig. En offiser med hjertet på rette sted fikk den uglade soldaten ut på kjøkkenet. Her ble han sogar overkodd! — På slutten av rekrutttida fikk han et par dagers fengsel for noe de kalle oppvigling i den tida.

ETTER heimkomsten fra det militære tok han slik del i ungdomsarbeidet at han ble sendt til Moskva. Det norske Arbeiderpartiet var jo med i Komintern. Og dette førte til Moskvatrase-striden i partiet. De mere moderate havnet i sosialdemokratiet, andre i et arbeiderparti mere til venstre og så ytterst på fløyen kom kommunistene. Den første splittelsen fant sted i 1921, de neste i 1923. Einar og Rolf gikk inn i midten på treet, altså i arbeiderpartiet. I 1927 ble det brødrenes far, Gerhard Olsen, som ønsket dem velkommen til bake igjen. Da var samlingen innen arbeiderørsla som igjen kom inn i bildet og ved valgene ble arbeiderpartiet såpass stort at kongen i 1928 henvendte seg til Christian Hornsrud og ga ham i oppdrag å danne den første arbeiderregjering. Den holdt i 14 dager for de borgerlige var redde for at arbeiderpartiet skulle innføre sosialismen.

EINAR ble sekretær i Oslo Arbeiderparti, senere ved landsmøtet. Ved et av dem var hans motstander, den senere generalsekretæren Peder Furubotn som bare manglet 2 stemmer til jobben som politisk sekretær. — I dette arbeidet møtte han den senere vennen og partifellen Martin Tranmæl, en av våre største tale- og mangeårig redaktør av »Arbeiderbladet». Han talte intenst og flammende, han skrev lederne korte og sterke. Einar kom til å lære meget av vennen. De ble sunde og dyktige, arbeidssomme og energiske mennesker takket være friluftslivet og vandringene i skog, fjell og mark. Einar fikk familiens hytte ute i Asker. Tranmæl hadde ei hytte og på sin 70 års dag fikk han en like utenfor Oslos stuedør kan vi si. På disse utflyktene gikk diskusjonenes bølger høyt og en frisk sang fra arbeidersangboka klang sterkt fra disse ildsjelene for sosialismens sak. Vi kan nesten si at her var et universitet for partiets fortropp fordi de hadde så meget litteratur på programmet, særlig da norsk men også fremmede lands boklige frambringelser ble drøftet.

GERHARDSSEN kom tidlig med i organisasjonsarbeidet. Som vi har hørt var han visergutt og vegarbeider, ble valgt til sekretær i Kommuneforbundet og så sekretær i Arbeiderpartiet, senere i Arbeidernes ungdomsfylking, så visseordfører i Oslo og så ordfører. Dagene ble møter, møter og atter møter. Men likevel

hvor meget har ikke Einar Gerhardsen lest og tilegnet seg av konkrete kunnskaper i viktige emner for jobben sin. Da Werna og han fikk seg et vakert hjem ble det høve til et imponerende privat bibliotek. De er glade i alle kulturlivets goder, liker å se teater og filmer. Det skal vi ta opp siden under det mer personlige. — Einar og hans yngri fru Werna har aldri vært av dem som stikker seg fram. Einar kan virke en smule genert og er heller meget beskjeden. Hvor høyt opp hann enn er kommet er det ikke maktbegjer som har vært drivkraften. Da han fylte 50 år måtte han være på plass, 60 år var han i sin families skjød, men ved sin 70 års dag to år etter sin avgang som statsminister ble han hyldet som aldri før både heime og fra sine mange venner i utlandet. —

Einar har stort sett hatt et jevnt og godt humor og har gode nerver. Det fine ved Gerhardsens personlighet er at hadde mot og kraft til å bli i Norge under krigen da landet

mest trengte ham. Vel er det så at han kom til Sachsenhausen KZ-leir i Tyskland og senere satt som fange på Grini, noe han sjelden taler om og alldeles ikke bruker for en gross å skjelde ut visse land i Europa. Det fantes jo et annet Tyskland også. Og historien vil kanskje være i stand til å domme anderledes enn vi kan i dag. — De nye kvinnene og mennene i etterkrigstida var mere eller mindre kjente, men Gerhardsens kollegaer var nesten alle håndplukket under hans internerings- og fangetid. — Av de mange som erindres best er vel Dr. Sven Oftedal som var Gerhardsens sosialminister og som allerede i sin statsråttid ga startgrunnlaget for det veldige kompleks av trygdsom som samles under fellesnavnet Folketrygden. — Hvis vi går lenger tilbake i tida må et navn som Kyrre Grepp også nevnes. Det var i grunnen han som »oppdaget» Einar Gerhardsen som en drivende og verdifull kraft for det norske arbeiderpartiet.

Grepp gikk bort for den annen verdenskrig og Oftedal etterpå. — Men la oss nå følge Gerhardsens veg gjennom storm og stille fram til frigjøringsdagen den 7. mai 1945.

3. Storm over landet 1940-45

DA tyskerne i 1940 besatte Norge var Einar fullt opptatt med kommunale og partimeslige gjøremål. I en årrekke hadde revolusjonære tanker behersket partiets retningslinjer. Omstillingen kom nå. Vi var ikke lengre tilhengere av det brukte gevær og nedrustningen. Ja, vi elsker dette landet ble hele folkets sang, ikke bare høyrepartiets sang. Litt etter litt ble man klar over at det måtte gis nye signaler på vegen framover. Dikterne våre så framover. De advarte med at du må ikke sove, så klart i fra hva som en vakker dag ville skje. Men få eller ingen hørte. Så måtte vi da føle for vi lærte.

EINAR GERHARDSSEN sammenkalte til rådmannskoforranse i Oslo på krigens første dag og ville ha klar beskjed om statsministeren ville forhandle med tyskerne. Oslo-borgerne flyktet i tusenvis ut av byen, men Einar og flere med ham ble på post denne historiske dagen, men han dro oppover for å få kontakt med regjeringen. Det ble bestemt at arbeiderpartiets ledere skulle treffes i Sverige. Einar ble ikke i Stockholm. Den 21. juni 1940 kom han tilbake til Oslo. Da var det 14 dager siden kampene var opphørt nordenfor Trondheim. Men han fikk nå ikke lov til å drive politisk virksomhet. Han fikk anvist en bolig i Oslo og var så en pen og pynnelig vegarbeider som passet sin daglige gjerning, men som i fritida straks slo inn på illegale baner. Han gled lett inn i arbeidet sitt. Den 25. september 1940 ga Rikskommisær Josef Terboven beskjed om at alle partier i Norge var oppløst utenom Nasjonal samling. Alle andre måtte arbeide

under jorda som man sier.

»Arbeiderbladet» var allerede forbudt i august og lokalene overtatt av NS-organet »Fritt Folk». Einar Gerhardsen fant en plass i avisarbeidet og i fagorganisasjonen.

I dette arbeidet ble Einar meget verdifull. Han vant tillit i alle kretser og lærte seg å komme på talefot med sine tidligere motstandere. Tillit mellom ute- og heimefronten var absolutt nødvendig.

TYSKLAND seiret på alle fronter ute i Europa, men Gerhardsen trodde ikke dette ville vedvare. Han hadde såpass teft at han forsto at situasjonen ville ende seg ikke minst etter at Tyskland rykket inn i Sovjetunionen. Einar var klar over at turen en dag ville komme til ham. Tyskerne hadde ikke fredet ham. Men alle anstrengelser for å få ham over til Sverige eller England var nytteløse. Han ble hentet av Gestapo hele ti ganger. Werna og han var to merkelige mennesker. De ville ikke flykte noen av dem. Da standretten og unntakstilstanden ble innført med at Hansteen og Wickström ble skudd og mange i LOS toppløst ble fort til fengsel og fangeleirer i Tyskland var Einar klar like så om å bli i landet. Så ble han da omsider tatt i gjen og nå ble det ingen gang tilbake til heimen og Werna. Hun fortsatte uanfektet sitt illegale arbeid og slapp igjennom hele krigstida. Underlig nok.

GESTAPO forhørte den verdifulle fangen som de hadde lekt katt og mus med så lenge. Men Gerhardsen var like hårdnakket da, men på en forunderlig måte behandlet politifolkene ham høflig og han slapp lettere

enn andre. Vi kunne sette oss hen og studere den flom av bøker mer eller mindre verdifulle krigslitteratur som kom ut etter 1945 og lete etter Gerhardsen der. Vi skal ikke gjøre det her både av hensynet til verdifull spalteplass og meget annet. Alt er jo like verdifullt men det kan nevnes at Gerhardsen ble sendt til Sachsenhausen i 1942 og der fikk han det ikke bedre enn fanger flest. Han ville det vel heller ikke. Men Einar var seig og sterk. Det skulle nok mye til å få bukt med ham. Han har alltid vært snild og delte sine pakker fra Werna med andre. En kjent kommunist fra det røde fylke Hedemark ble dypt rørt en gang han fikk et sukkertøy (bolsje) fra Gerhardsen. Han lovet at

Einar skulle få romme med mye sukker på etter krigen når han kom på besøk. Desverre døde denne hedersmannen i fangeleiren. Hans navn var Ole Hermansen, ordfører i Rena på Hedemarken. Han var hjelpsom mot alle, Einar. Det betyr så meget i fangenskap. Einar ble en lederskikkelse, skriver hans medfange Redaktør Aksel Zachariassen som nå fyller 70 år. — En katolsk prest skrev til Einar etter krigen at alle hans gode gjerninger var skrevet opp i livets bok og mintes den ærede statsminister som en hjelpende venn i nøden. Under slike forhold kommer menneskets sanne karakter til syne. Og sjelens, tankens frihet kan aldri stenges inn i bur. Einar Gerhardsen lot seg ikke overtale. Han var en god mann som beholdt sin verdighet under alle skiftende hold.

DER er kommet spekulasjoner etter krigen som går ut på at Einar Gerhardsen ble reddet fra det tyske fangeskapet takket være den svenske statsminister Per Albin Hanssons mellomkomst og henvendelse til Berlin. Også finske krefter ska ha vært i gang med dette foretagende. Vainö Tanner som var med i den finske regjeringen la også inn et godt ord for ham hos tyskerne. De gikk ikke med på å gi Gerhardsen fri, men ga tillatelse til å flytte ham over til Norge.

SÅ ble da Gerhardsen i fangeleiren Grini fra september 1944 til frigjøringsdagen den 7. mai 1945. Han viste en ualmindelig aktivitet i denne tida. Her ble regjeringsdannelsen og partienes fellesprogram drøftet gjennomgått på det grundigste.

EN prest spurte Gerhardsen hva de skulle gjøre for å bekjempe den dårlige innstillingen i folket etter krigen med sabotasje i blodet. Gjennreise moralen, sa Gerhardsen. Altså de 10 bud sa presten.

Fridtjof Diesen.
(Framhald)

